

Лілія ЯРЕМЕНКО

кандидат педагогічних наук,
викладач, НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, самостійність, творчість, педагогічна практика, позашкільна освіта, педагог-позашкільник, керівник творчого об'єднання.

Теоретичне навчання студентів у вищих навчальних закладах обов'язково має поєднуватися з їх майбутньою самостійною роботою. Тому вже в стінах ВНЗ студенти повинні навчитися самостійно організовувати не тільки навчальний процес, але й позашкільну роботу. На жаль, їх педагогічна практика саме на базі позашкільних закладів із застосуванням реальних ситуацій та завдань дотепер залишається винятковою. Водночас навчитися допомагати реалізувати вихованцеві його природні творчі задатки, виявити обдарованість особистості майбутні педагоги можуть насамперед під час вільного, невимушеного спілкування з вихованцями в процесі проходження педагогічної практики у позашкільних закладах освіти. У статті узагальнюється досвід Інституту гуманітарно-технічної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, у якому розпочато підготовку фахівців за спеціалізацією «Позашкільна освіта».

УДК 374.32+37.018.7

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА БАЗІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

© Яременко Л., 2016

практичній підготовці майбутніх педагогів позашкільних навчальних закладів існує низка проблем. Це, перш за все, ті, які пов'язані з організацією та проведенням науково-дослідної роботи в Малій академії наук і наукових товариствах позашкільних закладів; оволодінням методиками та інноваційними технологіями роботи з обдарованою молоддю, дітьми з особливими потребами, методиками проектування особистості, діагностичними методиками інтелектуального розвитку дітей. Крім того, існує не менш складна проблема кадрового забезпечення системи позашкільної освіти компетентними молодими фахівцями – їх поповнення, стимулювання та підготовка до вирішення сучасних завдань на високому професійному рівні. Матеріальні умови роботи в системі позашкільної освіти не дають змоги достатньою мірою залучати молоді кадри як керівників позашкільних навчальних закладів, так і педагогів, здатних займатися найбільш популярними серед дітей та молоді видами творчої діяльності [7, с. 166].

Педагогічна практика є органічною складовою єдиного навчально-виховного процесу, пов'язуючи теоретичне навчан-

ня студентів ВНЗ з їхньою майбутньою самостійною роботою. У цей час відбувається безпосереднє поєднання й реалізація теоретичних знань, що отримують студенти на заняттях, з їх практичною діяльністю як педагогів. Це дає змогу не лише закріпити й поглибити знання з теорії, а й набути вміння і навички, необхідні для подальшої самостійної роботи [9, с. 98]. Педагогічна практика, яку проходять студенти педагогічних навчальних закладів, як правило, здійснюється власне у навчальному закладі. І хоча пункт про позакласну роботу в звіті про проходження практики присутній, це не свідчить про те, що майбутні педагоги навчилися організовувати самостійно позашкільну роботу. Причиною цього є те, що практика дуже рідко проходить саме на базі позашкільних закладів із застосуванням реальних ситуацій та завдань.

Таке становище гальмує розвиток не тільки освітньої системи, а й суспільства. Слід зазначити, що в нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит підлітків та їхніх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання. Тому свою плідну діяльність розпочало багато типів позашкільних навчально-виховних закладів, де існує потреба у кваліфікованих фахівцях саме із позашкільної освіти, а не перекваліфікованих з інших галузей, як це було раніше.

Під час педагогічної практики майбутній педагог повинен не тільки ознайомитися зі специфікою роботи позашкільного навчального закладу. Головним є усвідомлення того, що закономірності розвитку творчого потенціалу особистості учня в умовах позашкільного навчального закладу виявляються на кількох рівнях. На рівні педагогічної системи: інтенсивна розробка та впровадження інноваційних технологій впливають на цілеспрямованість позашкільної освіти, орієнтовану на розвиток творчого потенціалу особистості учня,

вихованця, слухача; безперервність освіти обумовлює поетапний розвиток творчого потенціалу особистості учня, вихованця, слухача відповідно до вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості; інтеграційні процеси в освіті взаємопов'язані з розвитком особистісно орієнтованої педагогічної системи позашкільної освіти у вигляді творчого освітнього середовища, що сприяє розвиткові творчих суб'єктних взаємин, посилює педагогічні ресурси у формуванні ставлення до творчої діяльності, творчої компетентності та творчої активності учнів, вихованців, слухачів. Тому під час практики майбутнього педагога слід спрямувати на втілення власного творчого потенціалу та виявлення можливостей щодо сприяння творчості учнів.

На сьогодні навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, підручника, навчального плану. А це, своєю чергою, підвищує вимоги до педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. У статті 21 Закону України «Про позашкільну освіту» зазначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи [2, с. 6–8].

В умовах модернізації змісту, форм та методів позашкільної освіти відбувається трансформація змісту освітньої діяльності педагогів-позашкільників. Насамперед, зникає розуміння позашкільного навчально-виховного процесу як примітивного способу передавання вихованцям технологічних особливостей конкретної пізнавальної або творчої діяльності (художньо-естетичної, науково-технічної, еколого-натуралістичної тощо). Водночас починає домінувати комплексне бачення освітньої функції педагога-позашкільника, який усвідомлено реалізує ролі вчителя (навчає дитину улюбленій творчій діяльності, роз-

виває її творчі здібності, формує творчу активність), вихователя (забезпечує соціалізацію особистості, формує суспільно значущі норми і правила поведінки), психолога (створює оптимальний психологічний мікроклімат у дитячому колективі, що стимулює особистість до творчої самореалізації), старшого товариша, який має більший життєвий досвід і в умовах творчого співробітництва готовий допомогти дитині під час вирішення нагальної навчальної або життєвої проблеми) [1].

Таким чином, майбутній педагог, який буде працювати в позашкільній освіті, повинен навчитися допомагати реалізувати вихованцеві його природні творчі задатки, виявити обдарованість особистості. Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів України засвідчив, що система позашкільної освіти має потужні потенційні можливості для створення організаційно-педагогічних умов з виховання творчої особистості [4, с. 190]. Ці потенційні можливості можна реалізувати, якщо подолати недоліки у підготовці кадрів для позашкільної освіти.

Одним із пріоритетних завдань сучасної державної політики у сфері позашкільної освіти є поліпшення якості освітніх послуг, що насамперед залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів. Нові підходи до проектування навчально-виховного простору позашкільного навчального закладу, спрямованого на надання дітям і молоді якісної, практично спрямованої освіти, потребують переосмислення виховної парадигми та оновлення змісту освітньої діяльності й передбачають: високий рівень підготовки педагога-професіонала, який здатний вибудувати індивідуальну модель роботи з кожною дитиною, розвинути її індивідуальні здібності й талант, а також спроможний оперативно приймати стратегічні рішення з огляду на кон'юнктуру освітніх послуг; гнучку систему асортименту освітніх послуг, технологій і процесів їх реалізації з урахуванням вимог суспільства; надання молоді якісних освітніх послуг, спрямованих на розвиток

життєвих компетентностей та які користуються і будуть користуватися попитом на сучасному ринку праці; проектування демократичного управління позашкільним навчальним закладом.

Усвідомлюючи наявні недоліки освітньої діяльності школи (авторитарний стиль взаємин «учитель – учень», невміння і неготовність учителів сприймати школяра як неповторну цілісну особистість з притаманними тільки їй індивідуальними особливостями), педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів розуміють навчально-виховний процес як соціально-особистісний феномен і намагаються організувати взаємодію з дитиною як самодостатнім суб'єктом спілкування та діяльності, неповторною індивідуальністю з певною своєрідністю рис і якостей особистості, яка у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності формує і вільно виявляє своє особистісне «Я». Таке трактування процесу навчання і виховання передбачає, що головним завданням кожного педагога-позашкільника, адміністрації та методичної служби позашкільних навчальних закладів, системи післядипломної освіти є повноцінна психолого-педагогічна підготовка до запровадження та реалізації особистісно орієнтованої освітньої діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії як провідної умови творчого розвитку та особистісного зростання всіх учасників позашкільного освітнього процесу [1].

У нових соціально-економічних умовах зростає значущість підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як складової частини системи безперервної освіти, набуває актуальності педагогічне управління процесом розвитку творчої конкурентоспроможної особистості; зростають потреби науки та практики у розкритті особливостей підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів освіти; зростає необхідність підвищення професійної компетентності педагогів. Успішність вирішення проблем багато в чому залежить від професіоналізму педагогів, а також від їхньої методичної компетентності.

Не могли оминати й кадрові проблеми системи позашкільної освіти на законодавчому рівні. У Державній цільовій програмі розвитку позашкільної освіти передбачено створення міжгалузевої системи підготовки (перепідготовки) педагогічних кадрів для позашкільних навчальних закладів різних типів і форм підпорядкування [11]. «Наразі у нас є спеціалісти, які закінчують педагогічні виші за паралельними спеціальностями, – зазначає Оксана Лука. – А такого фаху, як педагог позашкільної освіти, немає. У центрі працюють педагоги інших спеціальностей – математики, філологи, біологи. Для випускників деяких факультетів це добре, адже вони мають можливість іти до нас працювати, бо їм підходить запропонований напрям роботи» [11, с. 296]. Чимало прикросців завдає тарифна сітка, у якій визначена зарплата педагога не приваблює молодих учителів.

Крім того, упродовж останніх десятиріч більшість педагогічних працівників чоловічої статі залишили роботу у цих закладах, 7,2 тисячі працівників мають лише середню спеціальну та середню загальну освіту, фактично кожен другий працівник працює за сумісництвом. Постійно скорочується кількість молодих педагогів віком до 30 та від 31 до 40 років, водночас збільшується кількість педагогів пенсійного віку [11, с. 296].

Але реалії сьогодення вимагають зворотного. Глобалізаційні процеси, розширення інформаційного простору, складність суспільних відносин в умовах ринку поставили перед людиною вимогу знати й уміти значно більше від того, що передбачено шкільними програмами. Саме тому шкільне навчання – не єдиний шлях формування гармонійно розвиненої особистості. У цьому контексті зростає роль позашкільної освіти, що, передусім, підвищує вимоги як до якості підготовки майбутнього педагога-новачка, так і до подальшого вдосконалення його професійної майстерності протягом усього періоду роботи в позашкільному навчальному закладі. Виконання цього завдання покладається на систему післядипломної педагогічної освіти, яка здійснює

підготовку та перепідготовку педагогічних працівників усіх категорій.

Ключова роль у забезпеченні якісної позашкільної освіти належить педагогам позашкільних навчальних закладів. Водночас кадрова проблема тут постає надзвичайно гостро. Це зумовлено, як зазначено вище, недостатнім престижем професії педагога-позашкільника, а також відсутністю системи підготовки кадрів для позашкільної освіти. Одна з пропозицій учених – відкриття спеціалізованих кафедр у педагогічних вишах, про що наголошував ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова академік Віктор Андрущенко [7, с. 10]. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти на період до 2012 року» від 5 жовтня 2009 р. № 1622-р (рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2008 р., протокол № 14/3-3) та відповідно до наказу МОН України № 1/9-351 від 19 травня 2010 р. «Про підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю «Позашкільна освіта» [10]. В Інституті гуманітарно-технічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова розпочато підготовку фахівців з вищою освітою за спеціалізацією «Позашкільна освіта».

Сучасний стан підготовки педагогічних кадрів у системі позашкільної освіти характеризується збільшенням майже на 5% загальної кількості педагогічних працівників позашкільних установ порівняно з попереднім роком. Поступово зростає відсоток педагогічних працівників, які мають вищу освіту, проте майже на 2% зменшилася кількість молодих педагогів у віці до 30 років. Значно зросла кількість педагогів пенсійного віку, що є наслідком неефективної соціальної політики й оплати праці в галузі освіти. Тенденція заповнення вакансій педагогами пенсійного віку сьогодні є предметом стурбованості Міністерства освіти і науки України та місцевих органів управління освітою [7, с. 165].

Надзвичайно важливим фактором, що впливає на рівень і результати функціонування позашкільних закладів, є якісний склад кадрів керівників творчих об'єднань. Його прийнято оцінювати передусім за освітою і стажем педагогічної діяльності. Щодо першого показника, то лише 70% керівників гуртків мають вищу освіту (по станціях юних техніків, натуралістів ці дані значно нижчі). Але більшість тих, хто має вищу освіту, не є професійними педагогами. Це зумовлено тим, що склад працівників позашкільних закладів поповнюється великою мірою за рахунок фахівців різних галузей національного господарства, мистецтва, культури, науки [6, с. 218].

Робота керівника творчого об'єднання позашкільного закладу – це специфічний вид педагогічної праці, для якого характерні певні особливості: організація навчально-виховного процесу при його обов'язковості (на відміну, скажімо, від школи, де відвідування занять є обов'язковим); максимальне задоволення особистих інтересів і потреб учнів; відсутність жорсткого контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу; специфічність виховної роботи в колективі, який, по суті, є неформальним об'єднанням; незапрограмованість авторитету педагога (учні можуть змінити його, а також профіль творчого об'єднання чи сам позашкільний заклад); підвищена відповідальність керівника за створення у творчому об'єднанні атмосфери співробітництва тощо. Усе це висуває на передній план необхідність оволодіння педагогічними знаннями і вміннями у поєднанні зі спеціальними.

У зв'язку з цим можна виділити пріоритетні професійні якості і здібності керівника, значення яких буде зростати в міру демократизації позашкільного управління. До них належать: чистота професійних намірів; гнучкість методів педагогічної роботи; надання дітям організаційної свободи; створення гармонійних доброзичливих відносин; здатність затребувати й оцінити ініціативу та творчу думку; вміння надихати на творчу діяльність; здатність ставити

цілі, які вимагають згуртованості колективу; вміння враховувати специфічні аспекти позашкільного середовища та будувати свої відносини з дітьми на принципах взаємних духовних впливів, творчого інтересу й добровільного спілкування, оцінювати свою діяльність за кінцевим результатом – конкретними діями, відносинами й гідними вчинками дітей. Такі якості потрібні керівникові та кожному педагогу.

Змінюються настанови життєдіяльності, відповідно відбуваються зміни в освітніх системах. Новий зміст позашкільної освіти вимагає нового характеру підвищення кваліфікації педагогічних працівників, взаємодії педагогів на основі особистісно орієнтованого підходу. Тому необхідне методичне забезпечення процесів підвищення кваліфікації випереджального характеру, що ґрунтується на прогнозуванні розвитку педагогічних систем.

До шляхів удосконалення кадрового забезпечення позашкільної освіти можна віднести: упровадження практики взаємодії місцевих органів управління освітою з ректорами вищих навчальних закладів щодо питання працевлаштування випускників педуніверситетів за спеціалізацією «Позашкільна освіта»; розробку міжгалузевої програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; створення цілісної системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів цих навчальних закладів; розробку нормативно-правової бази, яка передбачає підвищення статусу та соціальної захищеності педагога позашкільного навчального закладу [7, с. 169].

Враховуючи вищесказане, слід наголосити, що у позашкільній освіті існують не тільки негативні тенденції. Заради справедливості варто зазначити, що в умовах десятирічного хронічного недофінансування системи позашкільної освіти спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані позашкільні навчальні заклади (Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури

України), а також переважна більшість місцевих органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування роблять багато для того, щоб зберегти унікальну систему позашкільної освіти. Підтвердженням цього є поступове зростання кількості дітей, які відвідують позашкільні навчальні заклади. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, 2007 року позашкільною освітою було охопле-

но 32,6% дітей шкільного віку, а 2011 – ця частка вже становила 37,5% (1,3 млн учнів) [5, с. 16]. Певна неувага до проблем розвитку позашкільної освіти була обумовлена свого часу загальними проблемами соціально-економічного штибу. Залежно від виходу суспільства з кризового стану зростає й усвідомлення того значення, яке відіграє в системі освіти її позанавчальний сегмент.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гаврилюк В. Ю.** Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як педагогічна умова формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. Ю. Гаврилюк // Народна освіта. – 2008. – № 1. – Режим доступу: www.narodnaosvita.kiev.ua
2. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України. – 2000. – № 31. – С. 6–8.
3. Концепція Державної програми розвитку позашкільної освіти на 2010–2014 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1260-р від 5 жовтня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/component/>
4. **Корнієнко А. В.** Розвиток творчих якостей особистості учнів у гуртках художньо-естетичного напрямку позашкільних навчальних закладів / А. В. Корнієнко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – № 6 (8). – С. 188–196.
5. **Красняков Є.** Перспективи розвитку позашкільної освіти в контексті вдосконалення механізму її фінансування / Є. Красняков // Віче. – 2012. – № 4 (313). – С. 14–16.
6. **Мусаєв К.** Підготовка у ВНЗ фахівців для позашкільної освіти / К. Мусаєв // Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ. – 2010. – Вип. 21: Педагогіка. – С. 217–229.
7. **Науменко Р. А.** Проблема кадрового забезпечення позашкільної освіти / Р. А. Науменко // Наук. вісн. Акад. муніципального управління. Сер.: Управління. – 2010. – Вип. 4. – С. 163–173.
8. **Петрушенко М.** Запишіть мене в гурток: педагогічний університет ім. М. Драгоманова пропонує по-новому готувати кадри для позашкільної роботи / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. – 2011. – 1 грудня. – С. 10.
9. **Пода В. М.** Організація та проведення позакласної й позашкільної навчально-виховної практики студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. М. Пода // Вісн. Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 96. – С. 96–104.
10. Про підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю "Позашкільна освіта": наказ МОН України від 19 трав. 2010 р. № 1/9-351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
11. **Пустовіт Г. П.** Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні / Г. П. Пустовіт // Вимірвальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 2011. – № 1. – С. 293–296.

REFERENCES

1. **Havryliuk V. Y.** Subject-subject interaction as a pedagogical condition of formation of creative activity of pupils of extraschool educational institutions [Electronic resource] / V. Y. Havryliuk // Education. – 2008. – № 1. – Access mode: www.narodnaosvita.kiev.ua
2. Law of Ukraine "On Extracurricular Education" // Education of Ukraine. – 2000. – №31. – P. 6–8.
3. The concept of the State program of development of extraschool education for 2010–2014: Cabinet of Ministers of Ukraine № 1260-r of October 5, 2009 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <http://www.licasoft.com.ua/component/>
4. **Kornienko A. V.** Development of creative skills of individual students in circles artistic and aesthetic direction of extraschool educational institutions / A. V. Kornienko // Pedagogical Sciences: Theory, History, innovative technologies. – 2010. – № 6 (8). – P. 188–196.
5. **Krasnyakova E.** Prospects for adult education in the context of improving the mechanism of funding / E. Krasnyakova // Viche. – 2012. – № 4 (313). – P. 14–16.
6. **Musayev K.** Training for specialists in university adult education / K. Musayev // Chelovekovedcheskih studio: Coll. Science. DDPU works. – 2010 – Vol. 21: Pedagogy. – P. 217–229.
7. **Naumenko R.** The problem of staffing adult education / R. A. Naumenko // Science. Visn. Acad. Municipal Exercise. Avg. Management. – Vol. 4. – 2010. – P. 163–173.
8. **Petrushenko M.** Record my circle: Pedagogical University. Dragomanov offers a new way to train for extracurricular activities / M. Petrushenko // Government Courier. – 2011. – 1 December. – P. 10.
9. **Poda V. M.** Organization and carrying out extra-curricular and extraschool educational practice of students of higher educational institutions / V. M. Poda // Visn. Chernihiv Nat. ped. Univ them Taras Shevchenko. – Issue Teaching science. – 2012. – Vol. 96. – P. 96–104.
10. On preparation of specialists with higher education in the specialty "Extraschool education": an order of Ukraine from May 19. 2010 r. № 1 / 9-351 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <http://www.mon.gov.ua>
11. **Poustovit G. P.** Extraschool education and training in the context of the main directions of educational reform in Ukraine / G. P. Poustovit // Measuring and computing in technological processes. – 2011. – № 1. – P. 293–296.